

Кыргыз Алатауындагы согыстын сонгы сәттері

Кенесары хан Кыргыз Алатауындагы бір-екі согыстан кейін «Жердін жайын білмейді» деп талай согыста бас батыр болган Агыбайды колбасылыктан алып тастайды. Онын орнына Шапырашты Бугыбайды сайлайды. Буган дәлел Нысанбайдын жырында Агыбай коп кайрат корсеткенімен, жай батыр есебінде согысып жүреді. Бірак Кыргыз Алатауындагы согыс сәтсіз болып, котеріліс жеңіліске ұшырады.

Мәшһүр Жүсіп Копейұлы айткандай, Алатауда Бугыбай батырга сенген Кенесары кыргыз-колдарына түскен сон, Агыбай батыр бұрынғыдай бас билікті колга алып, қалған әскерді құрап, майдан ашып, жеті қабат Алатауды айналған жауды жарып өтеді. Неміс ғалымы Радлов жинаған Кенесары туралы жырда былай делінген:

Кенеге тігілмеді торгын шатыр,

Топалан тиген қойдай казак жатыр.

Басы екен Шұбыртпалы ер Агыбай

Құтылды бұзып жарып сексен батыр.

Калын коршаудан шыккан казак батырлары арасында болган котерілістің шежірешісі
Нысанбай жырау да Бухарбай батырмен еліне кайтып бара жатып:

«А-Күдайлап, Абылайлап,

Калыңга тиіп калдык андагайлап,

Басына түссе нәубет киын екен,

Акыры эрен күтылдык Агыбайлап» - деп айткан екен.

Ал Агыбай болса, ол:

Кенесары күрдасым,

Бірге туган сырласым.

Арыздаспай айырылыстык,

Акыретте кимасым.

Наурызбай беренім,

Кайратты туган ер едін,

Мандайыннан иіскеп,

Кош, Наурызжан, демедім, -

деп кайгырыпты.

Кыргыз Алатауынан кайткан Агыбайдын колын Абакумов пен Черняевтің әскері қоршап алып, зенбіректермен атады. Сойтіп Америкадағы үндістерді қырган ағылшындардың қанды ісін кайталайды. Сол кезден бастап қазіргі Жамбыл облысының Мойынқум ауданының «Айдарлы» совхозы мен «Коктерек» совхозының аралығында, Шу өзенінің оңтүстік жақ беткейін ел екі атпен атайды. Біреуі «Аргын қырылған» дейді, екіншісі «Аргын откелі» дейді.

Көтеріліс біткен соң 1847 – 1849 жылдар аралығында Агыбай батыр орыс отаршылдарымен қанды майданда тайсалмай соғысады. Бұл жылдары Абакумов пен Черняев және оларға ергендерді үш рет шабады. Кенесары – Наурызбай кегі үшін қыргыз манабы Кәрібоздың басын шауып, Жантай мен Жанқараштың алдына тастайды.

1849 жылы ақ патша Агыбай батырды мойынсынтуга әрекет жасайды. Бірақ 1855 жылы Қарқаралы шенеунігі Трусовтың рапортындағы дерегіне қарағанда Агыбай батырға ерген ел: «бұл қыргыздар бағынуга әлі қондікпеген және басқаларға қарағанда жауынгер, барлық үйде дерлік найза, қолында оқ-дәрімен атылатын қару бар» деп жазылған еді.

1850 – 60 жылдары Агыбай батыр Кенесарыдан туган Сыздық, Тайшық, Жағыпар, Ахмет, Омар, Оспан, Әбубәкір, Жәкей деген балаларымен жақын қарым-қатынаста болады.

Жас кезінде Ақжолтай Агыбайдың тәрбиесінде болған Сыздық төре батыр ағасына

Кенесарынын күмістелген тапаншасын сыйлыкка тартып, Түркістан согысына шақырады.

Түркістан согысында Агыбай батыр оган ерген коныраттын батырлары Икан деген жерде орыс отаршылдарын ойсырата женеді. Кейін ак патша казак батырларынын колынан олген орыс солдаттарына ескерткіш орнатады. Согыс біткен сон Агыбай оз еліне конырат батырларымен бірге кайтады. Балкаш бойын мекендеген Конырат батырларынын жері бүл күнде «Конырат кені» деп аталып жүр.

1865 жылы 15 мамыр күні Агыбайдын баласы Аманжол батыр Благодарно-Стефановский рудник-калашыгын жагып жібереді. Актау камалында отырған отаршылдар Агыбайдын жасақтары Бетпақдаладан шабуыл жасай берген сон, бекіністі тастап, Солтүстікке көшіп кетеді.

Сонгы жылдары Агыбай елі назарын егіншілік пен балықшылыкка аударады. Тоқырауын озеніндегі «Агыбай тоганы» , Шу бойын, казіргі Карабогет совхозынан елу шақырымдай жердегі казылған арықтар Агыбай батыр елінің егіншілікпен айналыскандыгынын белгілері.

1885 жылы Агыбай Балкаш колінде Тасарал камалында кайтыс болады. Онын денесін халык бір жыл сүрелеп, ас беріп, Түркістан жагына «Кода Ахмет Иассауи кесенесіне коямыз» деп апарады. Бірақ орыс отаршылдарыбүгған карсы болады. Сондыктан Агыбайдын денесін Сарыарка мен Бетпақдаланын шектескен жерінде, Тайаткан-Шүнакта жерлейді.

Тірі кезінде ісі аңызга, аты ұранга айналған батырдын олгеннен кейінгі жатқан мазары касиетті орынга айналып, тірілер үшін киелі, әрі әулие мекендедін бірі саналады.

Откен ғасырдын аягында алаш азаматы Әлихан Бөкешанов біраз зиялылармен Агыбай күмбезінде, «отіп бара жатқан, әдейі келген жолаушылардын ойлары, тілектері жазылып калсын» деп, альбом ашқан екен. Бірақ 20 – 30 жылдардагы аласапыранда жиналған коп альбом жок болып кетті. Кыркыншы жылдары Каныш Сәтбаев пен Әлкей Марғұлан агаларымыз бүл еске алу альюомды кайтадан ашқан екен. Бірақ елуінші жылдары империянын шабуыл жасаған әрекеттерінен Агыбай батыр күрметіне ашылған альбомдар екінші рет кугын-сүргінге ұшырайды. Сексенінші жылдары батырға үшінші рет еске алу

альбомдарын ашкан оз жерлестері, туыстары Серік Смакылы, жазушы Кәмел Жүнісұлы, Зет Адамияұлы мен Зәркүл Таргынқызы еді.

Томенде біз Казакстаннын түкпір-түкпірінен Акжолтай Агыбай батыр күмбезіне келіп, дуга оқып, онын күрметіне жазган мындаган адамнын создерінін біразынан үзінді келтіріп отырмыз:

Біз казак деген ұлтымызды мактан етеміз, сол ұлттан шыккан Агыбай атамыздын зруагына сиынамыз, күрметтейміз және зркашан да мактан етеміз.

Ата! Зруагыңыз бізді колдасын, біз сізді ұмытпаймыз!

Әділбай Шатырбаев, Алмабай Токтагулов, Берік Үзакбаев.

15.07.90 ж.

До следующей весны,

Агыбай-Ата!

30.10.89.

(орыс геолог жігіттерінін жазганы).

Житкин Ваалерий, Жилеев Василий, Черемин Сергей и его сын Александр преклонил колен перед памятью сего Святого и благодарны за гостепримство. Пусть в веках живет слава казахскому народу! Его человеколюбию и гостепримству!

(орыс жолаушыларынын жазганы)

Ассалаумагалейкум!

Ардакты Арыстан Ата!

Топырагыңыз торка болсын, иманыңыз буйырсын. Біздей жеткіншектеріңізге эруагыңыз жар болсын!

Өзіңізге арналган дугамды окыдым!

Балаларыңыз: Жазылбек, Сәбит, Сейіткүл.

18.07.88 ж.

Мен түсіме аян беріп «Агыбай батыр» деген күй шығардым. Ол 1988 жылдын 6 карашасы болатын. Міне, сол күннен бастап, өз өмірімде үлкен рухани өзгерістер болғанын сездім.

Халкымнын тарихына, Ұлы адамдарына – мендегі перзенттік тартылыс күшө ныгая түсіп, өнерлік Темірказығым болып бекіді.

Міне, қазағымнын Ақжолтай Ағыбай батырынын зруағына бағыштап, шыгарган күйімді қасиетті тұлғанын өз белгісі – киелі күмбезінін қасына келіп орындасам деп армандап жүретінмін. Сол ниетімнін орындалар сәті түсті. Ол 1989 жылдын 30 қазақ күні....

*Құрметпен «Ақжолтай Ағыбай батыр» күйінін авторы **Шәміл Әбілтеев**.*

30.10.89 ж.

Алматы - Акадыр-Тайатқан-Шүнак

Зруағыннан айналайын, Ағыбай батыр! Сенін рухына тәуап етіп, құран оқыдым. Сенін рухын қаймана қазақтың көз жасын көріп, алмағайып заманда жебеп, қолдап, қоршап жүрер деп келдім. Алла тағала қазақтың жебеушісі болсын. Амин.

Оралхан Бөкеев.

4.10.91 ж.

Келешек ұрпағын үшін, болашақ қазақ тіршілігі үшін талай қан майданға түсіп, еліне

жүрегін калкан етіп, жанын шүбөргөккө түйгөн Агыбай атамызга бата етіп, басымызды июші, келер 200 жылдык торкалы тойына каржы жинаушы ұрпағын біздер **Сәкен Жүнісов, Дүйсен Касейінов, Болат Жәмкенов, Қуат Ахметов, Ерік Асқаров, Тұрсын Дүйсенбаев, Газиз Ештанаев, Сағынбай Медеубаев, Дәурен Мұхатаев, Кәмел Жүнісов, Сағытай Медеубаев.**

15 қазан 1990 жыл.

Алтайдан Ақжайыққа дейінгі аралықты алып жатқан қазақ даласында аңыз болған халық батыры Ақжолтай Ағыбайдың өмірі мен батырлығы ұрпаққа үлгі, өнеге. Алаш елінің бүгін он миллионға жетуге деген болашағы үшін күрескен Ақжолтай Ағыбайдың аты әр қазақтың көкірегінде жазылуы тиіс. Олихан Бөкейхановты, Жакып Ақбаевты, Сәкен Сейфуллинді, Нартай Бекежановты, Әлімхан Ермеков пен Қаныш Сәтбаевты, Әлкей Марғұланды, Рахымжан Қошқарбаевты, Жазылбек Қуанышбаевты, Кәкімбек Салықовты, Жүсіп Алтайбаевты, Токтар Әубәкіровті қолдаған Ақжолтай Ағыбайдың әруағы бар қазақты қолдасын!

Жүсіп Алтайбай.

Азия Транзит 8(29) тамыз 2002